

PARALINGVISTIK VOSITALARNING KOMMUNIKATIV JARAYON VA NUTQIY STRATEGIYALARDAGI FUNKSIONAL AHAMIYATI

Isomova Gulsanam Furqatovna,
Buxoro davlat pedagogika instituti,
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada paralingvistik vositalarning nutqiy muloqot jarayonidagi o‘rni va funksional-semantik xususiyatlari tadqiq etiladi. Tadqiqot davomida lisoniy (verbal) va nolisoniy (noverbal) vositalarning integratsiyalashuvi, paralingvistik birliklarning nutqiy intentsiyani aniqlashtirish hamda pragmatik ta’sirchanlikni ta’minlashdagi roli tahlil qilinadi. Shuningdek, kinezik va fonetik vositalarning kommunikativ samaradorlikka ta’siri zamonaviy tilshunoslik paradiigmaları asosida yoritilgan.*

Kalit so‘zlar: *paralingvistika, noverbal kommunikatsiya, nutqiy muloqot, kinezika, prosodika, nutq madaniyati, pragmalingvistika, kommunikativ intentsiya.*

KIRISH

Zamonaviy antropotsentrik tilshunoslikda nutq faqatgina leksik-grammatik qurilmalar yig‘indisi emas, balki murakkab psixolingvistik va ijtimoiy-madaniy jarayon sifatida talqin qilinadi. Muloqot jarayonida axborotning interpretatsiyasi nafaqat lisoniy kodga, balki nutqqa hamroh bo‘luvchi paralingvistik omillarga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli, paralingvistik vositalarni pragmalingvistik va kognitiv jihatdan o‘rganish bugungi kun tilshunosligining dolzarb yo‘nalishlaridan biri bo‘lib qolmoqda.

ASOSIY QISM

Paralingvistika — nutqiy zanjirga hamroh bo‘ladigan, ammo tilning strukturaviy birliklariga kirmaydigan nolisoniy vositalar tizimidir. Insoniyat tarixida verbal tildan avval aynan tana harakatlari va akustik signallar muloqotning asosiy vositasi bo‘lib xizmat qilgan. Bugungi kunda ushbu vositalar nutqiy aktning ajralmas komponenti bo‘lib, lisoniy ma’noni modifikatsiya qilish xususiyatiga ega.

Paralingvistik vositalarning funksional tasnifi:

1. **Fonetik (Prosodik) vositalar:** Bunga nutqning melodikasi, pauzalar, ovoz tembri, urg‘u va intensivlik kiradi. Ular so‘zlovchining emotsional holatini va subyektiv munosabatini ifodalaydi. Prosodik vositalar yordamida bitta gapni buyruq, iltimos yoki kinoya kabi turli pragmatik maqsadlarga yo‘naltirish mumkin. Masalan, pauzalarning o‘rni nutqdagi mantiqiy urg‘uni belgilab, tinglovchining diqqatini asosiy axborotga qaratadi.

2. **Kinezik vositalar:** Mimika, pantomimika va imo-ishoralarni o‘z ichiga oladi. Ushbu vositalar vizual axborot sifatida nutqning denotativ ma’nosini to‘ldiradi va

kommunikativ to'siqlarni bartaraf etishga yordam beradi. Kinezik harakatlar ko'pincha so'z bilan aytilmagan "yashirin ma'no"ni (podtekst) yetkazishda asosiy yuklamani o'ziga oladi.

3. **Grafik vositalar:** Yozma nutqda punktuatsiya, shriftlar va grafik belgilar paralingvistik vazifani bajarib, matnning semantik yaxlitligini ta'minlaydi.

Nutqiy strategiyalarda paralingvistik birliklarning roli: Nutqiy muloqotda paralingvistik vositalar kommunikativ niyatni (intentsiyani) aniqlashtirish xususiyatiga ega. Nutq madaniyati nuqtayi nazaridan, ushbu vositalarning kontekstga mos tanlanishi muloqot muvaffaqiyatini kafolatlaydi. Aksincha, noto'g'ri qo'llanilgan imo-ishora yoki ohang "kommunikativ inqiroz"ga olib kelishi mumkin. Shuningdek, bu birliklar so'zlovchining ijtimoiy-madaniy darajasi va psixologik portretini ochib beruvchi indikator bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Olib borilgan tadqiqotlar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

- **Integrallik:** Paralingvistik vositalar lisoniy kod bilan uzviy bog'langan bo'lib, matnning semantik yaxlitligini ta'minlaydi.
- **Konkretlashuv:** Verbal axborot aynan paralingvistik omillar orqali aniqlashadi va o'zining pragmatik yo'nalishini topadi.
- **Dekodlash:** Ushbu vositalar so'zlovchi niyatining tinglovchi tomonidan aniq "o'qilishi" (dekodlanishi) uchun xizmat qiladi.
- **Amaliy ahamiyat:** Paralingvistikani o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatlararo muloqot va nutq madaniyati nazariyasini boyitishda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mavlonova D. Paralingvistik vositalarning muloqotdagi o'rni va ahamiyati. – T.: 2025.
2. Nurmonov A. Tanlangan asarlar. 1-2 jildlar. – Toshkent: Akademnashr, 2012.
3. Mahmudov N. Nurli manzillar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
4. Trager G. L. Paralanguage: A first approximation. // Studies in Linguistics. – 1958.
5. Pease A. Body Language. – London: Orion, 2002.
6. Rasulov R. Umumiy tilshunoslik. – Toshkent, 2013.